

0/12.372

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A PSALMUS HUNGARICUS SZÜLETÉSE

Írta:

BÓNIS FERENC

BUDAPEST
1987

MŰVELŐDÉS
KÖZVETLEN AKADÉMIA
ELNÖKSÉGE

I

Kodály remekművét, a *Psalmus Hungaricus*t, világszerte ismerik; úgy tartják számon, mint a XX. századi zene nemzetközi koncertrepertoárjának egyik alapművét.

Eszttikái jelentőségével sokat, sokszor foglalkozott már a szakirodalom. Annál kevésbé kutatta fel keletkezésének irodalom- és zenetörténeti előzményeit, a zeneszerzői műhelynek a kompozíció megszületését előkészítő belső fejlődését, zenei létrejöttének egyes fázisait, a zeneszerző gondolkodására ható népzenekeutatói tapasztalatokat s a mű bemutatásának recepció-történetét.

Fenti kérdések megvizsgálására vállalkozott jelen tanulmány. Foglalkozik, mindene előtt, azzal a jubiláris hangversennyel, mely 1923. november 19-én, az egyesített Budapest Székesfőváros fennállásának 50. évfordulóját ünneplendő, a műnek nyilvánosságot biztosított - s foglalkozik azzal a társadalmi környezettel, melyben Kodály műve megszületett. Összefoglalja a szövegről és a szövegíróról való ismereteket, elemzi a mű fennmaradt vázlatait, Kodály szerkesztői-dramaturgiai munkáját, végül egybegyűjti és értékeli a *Psalmus Hungaricus* ősbemutatójának teljes sajtóanyagát.

II

A vizsgálat módszere: forráskutatás, forrás-értékelés, egybevetés és összehasonlítás - mind a szöveg, mind a zene vonatkozásában.

A szöveget illetően: a tanulmány egybevet öt, 1548-1607 között megjelent, különböző műfajú magyar protestáns zsoltárfordítást. Az egybevetés tanulsága: hogy valamennyi között a Kodály által megzenésített Vég Mihály-féle szabad átköltés a legerőteljesebb hatású, drámai zenemű alapjának a legalkalmasabb. Vég a bibliai zsoltárt úgy költötte át, hogy verse egyszersmind a XVI. századi, élet-halál-harcát vívó, hitében megújuló magyarság szenvedésének és bizodalmanak tükrévé vált. Ez a felfogás - a

hagyomány aktualizálásának példája - Kodály számára is irányadó volt. A magyar történelemnek egy másik, súlyos korszakában ő is úgy nyult a bibliai zsoltár XVI. századi magyar átköltéséhez, hogy annak kettős ábrázolása immár hármass optikává lett, belefoglalva a műbe önmaga korának "de profundis"- kiáltását is.

A protestáns zsoltárverset a XVII. század végétől átvették, erősen átdolgozva, katolikus népének-gyűjtemények is. A tanulmány egybeveti Vég Mihály versének XVIII. századi református változatát annak egykoru katolikus változatával, megállapítva, hogy utóbbtól Kodály, a rövidítés lehetőségének esetleges ötletén kívül, egyéb inspirációt aligha kaphatott.

A mű zenei vizsgálata mindenekelőtt a komponálás egyes fázisainak fennmaradt dokumentumaira: azok ismertetésére és elemzésére terjed ki. Kutatásaink nem kevesebb, mint tizenegy különböző eredeti kézirat-réteget mutatnak ki: a komponálás megannyi stádiumát, az első ötlet felbukkanásától a partitúra és a zongorakivonat nyomdai kézirat-tisztázataig. Ezeknek segítségével rekonstruálja a kompozíció kialakulásának folyamatát: megjelölve azokat a helyeket, melyek mindjárt végső formájukban jelentek meg - s azokat is, melyek belső alkotói küzdelem után, több fázisban közelítették meg és érték el azt a formát, melyben a világ megismerte őket.

A szerkezet vizsgálata Kodály variációs technikáját illetően hozott új eredményeket, megállapítva bizonyos, a teljes műre kiterjedő monotematikus elv jelenlétét. Azt, hogy a Psalmus Hungaricus, ritmikai-dallami tekintetben, egyetlen monumentális variáció-sorok tekinthető - pontosabban: a variáció és a rondó-forma sajátos kombinációjának. A tanulmány szerzője arra a megállapításra jutott, hogy Kodály a népzene öntudatlan fejlődési elvét, a variánsképződést, a műzene egyik tudatos fejlesztési elvével, a variációképzéssel egyesítette, s ezzel sajátosan új zeneszerzői technikát teremtett.

Korábbi Kodály-művekkel való összevetések megmutatják: mint "készült" a Psalmus, már a tizes évek elejétől, a zeneszerző alkotóműhelyében. A tudós-Kodály elméleti vizsgálataiból-eredményeiből is felvonultatja azokat, melyek a zenemű létrejöttével, ilyen vagy olyan formában, kapcsolatba hozhatók.

A recepció-történeti vizsgálat - mely nem részletidézetekre, hanem a teljes anyagra alapoz - megállapítja: az 1923-as, társadalmilag nagyon is megosztott Magyarországon Kodály kompozíciója a remekműveknek azt a ritka fajtáját képviselte, melyben csaknem minden réteg magához szóló mondanivalóra talált. Kodály nem valamilyen "részmagyarsághoz" fordult művében: a teljes magyarság és egyben Európa szószólójaként jelent meg Psalmus Hungaricusával itthon és a nagyvilágban.

III

A tanulmány közvetlen "haszna", hogy gyarapítja a Kodály belső világára vonatkozó ismereteket. Kodály műhelyének - akár csak a Bartókénak - "zárt ajtaja - zárt ablaka" volt, mely ki-zárta a betekinteni akaró tekintetet. "Csak a mű fontos; elkészültének körülményei nem tartoznak a külvilágra." A történetírás azonban nem térhet ki a műhely belső rendjének vizsgálata elől; egyetlen fontos mű tükrében erre vállalkozott jelen tanulmány.

IV

Szerző idevágó, megjelent munkái:

A. Általa szerkesztett kötetek

Kodály: Visszatekintés I-II, Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok, Budapest 1964

Kodály: Visszatekintés III, hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok, Budapest /sajtó alatt/

Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Kodály emlékére, Budapest 1977

Igy láttuk Kodályt, Budapest 1979, 2/1982

Zoltán Kodály, Wege zur Musik, Budapest 1983

Szabolcsi Bence: Kodályról és Bartókról, Sz.B. művei 5, Budapest 1987

B. Önálló tanulmányok

- Zoltán Kodály's Werke: Schriften, Studia Musicologica 1963
- Elemente der Nationalromantik in Bartóks und Kodály's Kunst: Vermächtnis und Umwertung, Frankfurter Studien III, Mainz 1979
- Neoklasszikus vonások Kodály művében, Kecskemét 1978-1979
- Szabolcsi és Kodály, Magyar Zene 1982
- Kodály irodalmi önarcképe, Alföld, Debrecen, 1982
- Zoltán Kodály's Weg zur Musik, Österr. Musikzeitschrift, Wien 1982
- Zoltán Kodály, a Hungarian Master of Neoclassicism, Studia Musicologica 1983
- Egy "hamisítatlan" Kodály-írás, Magyar Zene 1983
- Ki komponálta a "Psalmus Hungaricus"-t? Magyar Zene 1984
- Szabolcsi Bence Bartókról és Kodályról, Magyar Zene 1985
- Kodály Zoltán írásainak jegyzéke /2/, Magyar Zene 1986
- Zoltán Kodály und sein Psalmus Hungaricus, Basel 1986
- Zoltán Kodály's Weg zum Psalmus Hungaricus, Musica, Kassel 1987